

TDK Híradó

2003. november

*Ak Esztrös Loránd Tudományegyetem Állam-
és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és
Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákkörének
folyóirata*

200 éve született Deák Ferenc

Börtönrendszerek

Jogtörténeti szemmel 1956-ról

Lüneburgi Konferencia

Rothenburgi konferencia

XX. századi történetek

TDK-hírek

KÖSZÖNTŐ

A Tisztelt Olvasó a 2003/2004 tanév őszi szemeszterének első TDK Híradóját tartja a kezében. A legutóbbi szám megjelenése óta lényeges változás történt, *Csurdi Abigél* helyett én lettem a főszerkesztő. *Mátés Ákos*nak hívnak, 2002-től kezdve vagyok a Magyar Állam- és Jogtörténeti tanszék demonstrátora. Ez a mostani kihívás számomra is új, mert eddig a kevésbé aktív demonstrátorok közé tartoztam, és újságírással sem foglalkoztam komolyabban. Az újság szerkezetében, tartalmában nem tervezek mélyreható változásokat, a megszokott rovatok (a Konferencia-oldal, a Börtönrendszerek, a XX. századi történetek, továbbra is jelentkeznek) azonban fontosnak tartom, hogy a demonstrátorok mellett a Diákkör tagjai, is kibontakoztathassák tehetségüket, és aktívan részt vegyenek az újság elkészítésében. Ennek megfelelően a következő számban szeretnék lehetőséget adni az új generáció tagjainak is. Mindenki számára követendő példa lehet, hogy a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék jelenlegi oktatóinak nagy része évekkel ezelőtt szintén részt vett a szerkesztésben: cikkeket írtak, elvégezték a sokszorosítást és a terjesztést is. Munkájukkal hagyományt teremtettek, a TDK Híradó éveken át megjelent, 2000-től kezdve pedig új tartalommal jelentkezik, de a régi formára támaszkodva.

Új rovat a TDK-hírek, amelynek célja kettős: egyrészt a Diákkör működésének, a Diákkörrel kapcsolatos tudományos munkának a bemutatása, másrészt pedig a diákköri hírek közlése. Ezen kívül nagyobb hangsúlyt szeretnék fektetni a különböző évfordulókra, így a Tisztelt Olvasó már a mostani számban olvashat a 300 éve született *Deák Ferencről*, és új sorozat indul 1956-ról.

A Diákkör vezetésében is változás állt be: *Pap Sándor* lett a TDK-titkár, aki szívesen ad felvilágosítást és segítséget bármely problémával kapcsolatban. Email címe: majtttk@freemail.hu.

A TDK Híradó email címe: tdkhirado@freemail.hu, én is bármikor rendelkezésére állok a Tisztelt Olvasóközönségnek.

Végezetül szeretném megköszönni **Csurdi Abigél** munkáját a TDK Híradó élén, és a rengeteg segítséget, amit azóta kapok Tőle.

A Főszerkesztő

DEÁK FERENC JOGÁSZ SZEMMEL

Mindannyian rengeteget tanultunk már az általános iskolától kezdve gimnáziumon át a jogtörténeti szigorlattal bezárólag a XIX. század történeteiről, és talán ennek köszönhető, hogy Deákról hallva legtöbbünknek a politikus jelenik meg lelki szemeink előtt, nem pedig a jogtudós. Pedig Deák elsősorban a jogtudománynak élt, és a jogot tartotta a társadalomszervezés legfontosabb eszközének, nem pedig a politikát! Ráadásul az objektivitás követelményének is akkor tudunk leginkább megfelelni, ha Deák Ferenc kodifikatori tevékenységén keresztül vizsgáljuk személyiségét.

Mindehhez az alapokat a győri királyi jogakadémián 1817 és 1821 között folytatott tanulmányai jelentették, 1823-ban pedig már ügyvédi oklevél birtokosa volt. Ezután a gyakorlatban mélyítette el tudását, hiszen élete e periódusában vármegyei szolgálatokat teljesített, becsületbeli tisztí ügyészként, árvaszéki jegyzőként, később táblabíróként tevékenykedett. Ügyészként a perbeli vádképviselő és a kirendelt védői pozíción át a törvényhatósági közélet számtalan területén bizonyította rátermettségét. Neve csakhamar ismert lett a hazai szakmai körökben, hiszen óriási tudásra tett szert Rotteck, Welcker és Schlosser könyveit olvasva. Rajongott a francia forradalom eszméiért, megszállottan tanulmányozta Beccaria, Filangieri és Howard műveit, tehát teljesen áthatották az új áramlatok. Ám nem ragadt le az elméletnél, feladatának érezte, hogy Magyarországot is bevezesse egy emberibb, felvilágosultabb világba. Azonban ez egyáltalán nem a nyugati jogtudományok szolgai másolását jelentette, Deák ugyanis feldolgozta az ottani eredményeket, és átültette a hazai viszonyokra. Ennek a jogtudósi génusznak az eredménye az 1867-ben megszületett **kiegyezés**, illetve a **büntetőjogi kodifikáció**.

Politikai pályafutásának is a legfőbb célja a jog modernizációja volt: „*sok régit eltörteni, sok újat alkotni, sokat javítva változtatni*”! Ennek szellemében munkálkodott akkor is, amikor 1841 és 1843 között a büntetőjog, a büntető perjog és a börtönügy kodifikálására kiküldött bizottság elnöke volt. A törvényhozásban ekkorra már tapasztalatokat szerzett Deák most már egy emelkedettebb és összetett feladat elé került. Az egész büntető igazságszolgáltatás szabályozásához és megreformálásához ugyanis elengedhetetlen a jogszabályok és a joggyakorlat pontos ismerete, amely széles látókörrel, műveltséggel és felelősségtudattal vegyül. Deák mindezen tudásnak és jellemvonásnak a birtokában volt. Így nem is meglepő, hogy az országgyűlés elé beterjesztett ún. 1843-as javaslatcsomag igazi különlegességnek számít a magyar jog történetében. A már korábban említett jogtudósok

munkáit és eszméit ugyanis zseniálisan építette be Deák a törvényjavaslataiba, így az már nem hasonlított a korábbi 1795-ös és 1829-es tervezetekhez. Nyoma sincsen már a rendi szemléletnek! Sikerült egy következetes büntetés-végrehajtási terminológiát megalkotni, amely alapvető feltétele volt az ítélet előtt állók és elítéltek, illetve a kisebb és nagyobb bűncselekményekért elmarasztaltak elkülönítésének. Az elítéltekre és letartóztatottakra vonatkozó garanciák következetesen kimunkáltak, eleget téve az akkori nagy liberális követelményeknek az egyenlőség és a szabadság tekintetében. *„A vétek maradjon inkább büntetlenül, mintsem hogy valamely talán ártatlan polgárnak igazságtalan sérelem okoztassék.”* Határozottan fellépett a nyilvános kivégzések ellen elismerve annak embertelen és felesleges voltát, valamint radikális változtatásokat szeretett volna a börtönügy területén is. Nem volt híve viszont a radikalizmusnak, forradalmaknak, hirtelen politikai változásoknak. A magyar társadalom és így **a jogrendszer fejlődését is egyértelműen az alkotmányos tradíciókra építve, a jogfolytonosságnak maximálisan megfelelően tudta csak elképzelni.** Természetesen ez a szellem nagyban segítette a kodifikációs munkáját, hiszen egy átfogó törvénykönyv hatálya nem tarthat az éppen aktuális pártpolitikai viszonyok felbomlásáig, hanem azt évtizedekre, évszázadokra szerkesztik. Viszont természetesen az éppen hatalmon lévőknek kell elfogadniuk az új kódexet. Rettenetesen nehéz feladat volt e két feltételnek megfelelni 1848 Magyarországon, és a felhevült politikai hangulat Deák higgadt személyével sem volt összeegyeztethető. Mindezek ellenére az igazságügyi tárca élén szerepe vitathatatlan a negyvennyolcas articulusok törvénybe iktatásában. Ám ezek a törvények még nem tartalmazták az igazságszolgáltatás modernizálását, a büntető anyagi jog kodifikálását, a büntető perrendtartás törvénybe iktatását, a börtönügy reformját, a bírói függetlenség garanciáinak kiépítését, a büntető kódex megalkotását. A fokozódó radikalizmus és kaotikus politikai viszonyok miatt azonban alkalmatlannak ítélte meg az időt a kodifikáció megvalósítására, mert szerinte ilyen fontos kérdések megtárgyalásához higgadtságra lenne szükség.

XXI. századi jogász szemmel egyik legfontosabb deáki eszme a jogfolytonosságnak és a magyar alkotmányos tradícióknak való megfelelés követelménye. Meg kell találni azt a minimumot, amely soha nem lehet vita vagy egyezkedés tárgya, amelyeket egy társadalom és jogrendszer soha nem adhat fel. A magyar tradíciók iránti elkötelezettségéből és az erkölccsel maximálisan összeegyeztethető kompromisszumkereséséből a XX. században is nagy hiányt szenvedtünk.

Börtönrendszerek III.

Az angol (fokozatos) rendszer: Nagy hatású, az első magyar Büntető-törvénykönyv alapjául is elfogadott rendszer. Három fő lépcsője: 1. a magánelzárás, 2. a közös munkáltatás és 3. a feltételes szabadság. A magánelzárást már korábbi cikkekben részleteztük. A közös munkáltatás alatt sem adták fel az éjszakai elkülönítést. Az elítélteket öt osztályba sorolták, amelyekben a (magatartás, szorgalom és munkaeredmény szempontjából) javulók egyre több kedvezményhez jutottak, míg végül magaviseletükkel, szorgalmukkal és meghatározott minimális idő leteltével elérték a feltételes szabadság lehetőségét.

Az ír rendszer: A legnagyobb sikert aratott modell, egyes tudósok e miatt a rendszer miatt meg sem emlékeznek külön az angol rendszerről. Kidolgozása Sir Walter Crofton nevéhez fűződik, lényege a társadalomba való visszatérés segítése az angol rendszer alapulvételével és egy negyedik lépcsőfokkal, az ún. közvetítő intézetekkel való kiegészítésével. Ezek oly módon próbálják az elítéltet újra hozzászoktatni a társadalomhoz (és fordítva), hogy a feltételes szabadságot megelőzően már félig szabad munkásként érintkezhetett a külvilággal és intézeten kívüli megbízásokat teljesíthetett. Hogy ide eljusson, az Európa-szerte alkalmazott osztályrendszer állomásain kellett áthaladnia. Az előrelépést a szorgalomból, iskolai magaviseletből és munkaeredményességből összeálló egyenként háromfokú jegyek rendszere biztosította.

A felsoroltak mellett akadt számos kisebb próbálkozás (pl. Máltán és Korfun), ezek a különböző, már taglalt rendszerek egyes elemeit vegyítették különböző arányokban, jobbra kiemelkedő eredményesség nélkül.

Mire a magyar börtönügy képessé vált volna a börtönrendszerek adaptálására, azok már kialakultak, gyakorlatban kipróbáltak és elméletben alátámasztottak voltak. Azonban a Magyarországi körülmények nemhogy valamely börtönszisztéma konzekvens követését nem tették lehetővé, de semmi mást se különböző elméleti elköteleződéseken kívül valamely börtönrendszer irányába. Ráadásul a Habsburgok börtönpolitikájában magyarországi büntetés-végrehajtási intézetek építésére, vagy más intézmények ilyen célú átalakítására források elkülönítve nem voltak, más funkciójú épületeket, zárdákat, kaszárnyákat, régi erődítményeket „neveztek ki” börtönöknek.

KONFERENCIA ROTHENBURGBAN

Egyetemi körökben megoszlik a vélemény arról, hogy mi a legméltóbb módja a vizsgaidőszak lezárásának. A hajnalig tartó bulizás, az egész napos strandolás, és a Rejtő Jenő könyvek olvasása (lehetőleg ebben a sorrendben) mellé ezúttal felsorakozott a jogtörténeti konferencián való részvétel is néhány vállalkozó kedvű TDK-s számára.

Rothenburg városa középkori hangulatával méltó helyszínnek bizonyult a büntetőjogi gondolkodás szakaszainak felidézéséhez. Vendéglátónk, Herr Schneider még a konferencia megnyitása előtt végigkalauzolt minket a külföldi turisták bajor paradicsomán. A macskaköves utcákon végigsétálva rögvest megállapítottuk, hogy itt a cipők divatja sem éppen újkori, túsarokban meg egyenesen öngyilkosság útnak indulni.

Az első napon a középkor és a kora újkor büntetőjogával kapcsolatos előadások hangzottak el. A legtöbb témát német és magyar résztvevők egyaránt feldolgozták. Az istenítéletekről Davidovics Kriszta és a magyar felmenőkkel büszkélkedő Anne-Kristin beszéltek, míg a boszorkányperek történetét Mátés Ákos ismertette katedrára kívánczó módon. A német városok büntetőjogát a jénai páratlan páros, Hans-Olaf és Heinzl dolgozta fel egyedi stílusban, majd a felvilágosodás és a jozefinizmus

Rothenburg a középkorban

elképzeléseit ismertettük hazai szemszögből. Este pedig a hannoveriek is debütáltak, Rüping professzor alapos, hosszas kutatómunkán alapuló előadására a középkori „Kriminalmuseum”-ban került sor. Idén ugyanis három egyetem együttműködését sikerült megvalósítani. A Jéna-Budapest vonalba bekapcsolódó hannoverieknek annyira tetszett a baráti hangulatban zajló konferencia, hogy azóta már ők is a „sokoldalú” szervezést szorgalmazzák.

A közösen elköltött vacsora alatt módunk nyílt biztosítani kedves régi jénai ismerőseinket, hogy a német vendégszeretet cseppet sem marad el a magyartól. Csak szegény hannoveriek meredtek üres szemmel a semmibe tányérjaik felett, mivel ők szinte mindannyian másnap adtak elő. Németországban ezt a kurzust is érdemjeggyel értékelik, így joggal aggódtak, nehogy veszendőbe menjen félévi kemény munkájuk. Mielőtt szombat reggel elérkezett volna számukra az igazság pillanata, zárt ajtók mögött, a Múzeum igazgatójának személyes vezetésével bepillantást nyerhettünk a német kínzóeszközök tárházába, a nemzetközi híró „Kriminalmuseum”-ba. Döbbenetes érzés volt „élőben” szemtől szembe kerülni a szigorlatra bebiflázott büntetés-végrehajtási eszközökkel. Ezeket elnézve akkoriban egészen biztosan nem érte meg a törvény kiskapuit keresgélni.

A végrehajtás szemléltetéséhez...

A program a tizenkilencedik század büntetőjogával, büntetőjogásaival folytatódott. A kávészünet alatt Katrin sikeresen megküzdött az elektronika ördögével, s így kiderült, hogy a jogtörténet alkalmasint a zeneszerzők múzsájává válhat. A délután folyamán a hannoveriek kerültek a középpontba a Harmadik Birodalom jogászai pályafutásainak ismertetésével.

A huszadik századi karriereket könnyebb volt Horváth Attila tanár úr előadása után értékelni, aki a szovjet diktatúrák jogtudományának jellemzését vállalta föl. A Németországban szokásos értékelő beszélgetések az asztalfőn ülő három szaktekintélynek köszönhetően nagyon magas színvonalon zajlottak.

A búcsúestet nem fogjuk egyhamar elfelejteni. A parkban rendezett szabadtéri koncertet tanár s diák egymás mellett üldögélve élvezte a forró bajor éjszakában. A megkönnyebbült hannoveriek felfedezték, hogy a jénaiak (!) és mi is tudunk németül, és elvegyültek a beszélgető régi ismerősök közé, reménykedve a folytatásban.

Csurdi Abigél

NYÁRI EGYETEM LÜNEBURGBAN

A Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék két demonstrátora, Ábel Csaba és jómagam a nyár mondhatni kellős közepén útnak indultunk, és meg sem álltunk a németországi Lüneburgig. Itt rendeztek ugyanis Rechtshistorische Wurzeln Europas (Európa jogtörténeti gyökerei) címmel nyári egyetemet. A résztvevők Európa számos országából érkeztek, főként egyetemi oktatók és doktoranduszok voltak. (Minden valószínűség szerint én voltam a legfiatalabb résztvevő...) Edzett „konferencia-résztvevőként” a német nyelvű előadások nem okoztak problémát, emellett pár előadás erejéig angol nyelvtudásunkat is hasznosíthattuk.

Címének megfelelően számos jogtörténeti témáról hallhattunk előadásokat, köztük igazán érdekeseket is. Szerencsére a magyar oktatási rendszernek köszönhetően szinte minden történelmi és jogtörténeti háttérinformációval rendelkezünk, ami az előadások megértéséhez szükséges volt. A hangsúly a közös európai gyökereken volt, így számos római jogi és kánonjogi témájú előadást hallottunk, de szó volt a városi jogról, a kodifikációról, a nemzetközi jog kezdeteiről is.

Természetesen lehetőségünk nyílt beszélgetni a többi résztvevővel a közös étkezések és az esti sörözések során, és az előadások közötti kávészünetekben. (A kávészünet Németországban szent és sérthetetlen, a professzorokat is megkérték, hogy azonnal fejezzék be az előadásukat, ha véletlenül belelógtak a kávészünetbe.)

A konferencia egy Bad Bevensen nevű kis fürdővárosban került megrendezésre, de tettünk egy kirándulást Lüneburgba is. Itt megnézhattuk a Szász Tükör egyik illusztrált példányát a 14. századból – talán ez volt az egyik legnagyobb élmény számomra. Majd a Lüneburgi Egyetem dékánja tartott több mint 3 órás idegenvezetést. Számos érdekességet mesélt a városról, ami sóbányászata révén régen sokkal nagyobb jelentőségű volt, mint ma. Viszont megmaradtak a Hanza-városok jellegzetes polgárházai, és sok más régi épület.

Másik érdekes kirándulásunk szálláshelyünk közvetlen szomszédjába vezetett, egy evangélikus kolostorba, ahol idős hölgyek laknak. Egyikük körbevezetett bennünket, és rengeteget mesélt a kolostor életéről. (Például megtudtam azt is, hogy engem nem vennének fel, mert túl fiatal vagyok...)

Összességében elmondható, hogy sikerült összekötnünk a kellemeset a haszonnal, és számos új ismerettel és érdekes tapasztalattal gazdagodva tértünk haza a kint töltött egy hét után.

Frey Dóra

JOGTÖRTÉNETI SZEMMEL 1956-RÓL

1. rész

A nemrégiben lezajlott 1956-os évforduló kapcsán merült fel bennem a kérdés, miért vagyunk képtelenek a mai napig egységes álláspontra jutni a 47 évvel ezelőtti eseményeket illetően. A csaknem fél évszázada gondolkodásunkban, történelmünkben jelen levő forradalom megosztotta a társadalmat. Számtalan vélemény, az igazi hősök mellett magát akkori nagy ellenállónak beállító személy nehezíti a pártatlan, és korrekt ténymegállapításokat. Ebben a vitában segíthet a jogtörténeti szempontú megközelítés, amely ugyan sivárnak, és számadatokban bővelkedőnek tűnhet, azonban jelentős segítséget nyújt a pártatlan, érzelmektől mentes vélemény kialakításra, elismerve természetesen az akkori tényleges hősök cselekedeteit, és tisztelve az elhunytak emlékét. A TDK híradóban először jelentkező sorozat célja, hogy ideológiamentes alapot nyújtson 1956 értékeléséhez, számtalan a korszakkal foglalkozó (jog)történész munkáira támaszkodva. Az első rész csak egy kis kedvcsináló, remélve, hogy a Tisztelt Olvasó kedvet kap ennek az időszaknak a tanulmányozásához.

Az 1956-ot követő megtorlás számadatai sokáig vita tárgyát képezték. A különböző bírósági fórumok 1956-tól egészen 1963 végéig 26 621 személyt marasztaltak el. Ezek közül halálra ítélték 367 személyt, és mára egyértelműen bizonyítható, hogy 229 személyt '56 miatt végeztek ki. Azonban egyet kell értenem azokkal a jogtörténészekkel, akik ehhez hozzászámolják azokat a halálra ítélteteket, akiket ugyan nem az 56-os események miatt, de a hatályos rendeletek alapján köztörvényi bűncselekmények elkövetőiként végeztek ki. Így nem végleges adatok szerint a kivégzettek száma megközelíti a 350 főt.

Jogtörténeti szempontból nagyon sokrétűen lehet vizsgálni az 1956-os eseményeket, én elsősorban a bírósági szervezetrendszerre és a különböző szakokban történő jogsértésekre helyezném a hangsúlyt. Csak egy kis ízelítőt szeretnék adni ezekről a Tisztelt Olvasónak: *Szakolczai Attila* írja: „a forradalom után fizikai erőszakot, verést elsősorban a **nyomozati szakaszban** alkalmaztak, de ez is több szempontból különbözött az igazi ötvenes évek módszerétől. Egyfelől nem volt általános, mintegy kötelező, sokkal inkább a helyi apparátustól, annak hangulatától függött, így sokan eljutottak a jogerős ítéletig is anélkül, hogy egy ujjal hozzájuk nyúltak volna. Másfelől több esetben tényleges orvosi ellátásban részesítették a megverteteket, ami szintén némi előrelépést mutat a forradalmat megelőző időkhöz képest. Sokkal nagyobb előszeretettel alkalmazták az elődök jól bevált, a gyanúsítottakat pszichikailag megdolgozó módszereit. Itt szinte az egész eszköztárat

felvonultatták: a hozzátartozó teljes bizonytalanságban tartását; a pihenést, alvást lehetetlenné tevő rendszabályokat; a letartóztatottak megfosztását minden információtól, kommunikációtól, kivéve természetesen azokat, amelyekhez fogva tartóik révén jutottak; meggyőzésüket helyzetük teljes kilátástalanságáról, reménytelenségéről. Ezek hatását fokozta mindaz a rossz, ami a börtönök túltelítettségéből, a fegyőrök túlterheltségéből fakadt.” Az ÁVH tevékenységére jellemző módszerek mellett megmaradt az ötvenes évekre oly jellemző **osztálybírászkodás**: „Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követő megtorlásban jelentős szerepet kapott az **igazságszolgáltatás**. A bíróságoknak, a pártvezetés útmutatás alapján, az volt a feladatuk, hogy bizonyítsák az előre megszervezett, központilag irányított ellenforradalmat, kutassák fel és ítélik el a tényleges irányítókat és szervezőket: osztályidegeneket és osztályellenségeket, tehát a „bűnösök” kiválasztásában érvényesítsék a származási szempontokat.”

2001-ben jelent meg *Zinner Tibornak*, tanszékünk oktatójának „A kádári megtorlás rendszere” című munkája. A szerző hihetetlen nagy gondossággal írja le a történeteket, és hagyja, hogy helyette a dokumentumok, az írásos bizonyítékok, tehát maguk a tények beszéljenek. A művet a Tanár Úr azoknak a bírácoknak az emlékére szánja, akik kiléptek a pártállam örlőkövei közül, nem vállalva részvételt a megtorló intézkedésekben. A mű egyik mottója Domokos Józseftől, a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának akkori elnökétől származik, és ezzel szeretném zárni az első részt is: „Eltársak! Tanuljunk egy kis osztályharcot a fasizmus igazságszolgáltatásától. Ne engedjük magunkat ál-jogtudósok magyarázataitól félrevezetni, akik egyik kezükben a talmudot, a másik kezükben régi fóliánsokat tartva igyekeznek megmagyarázni, hogy november 4-e előtt nem lehetett gyilkosságot elkövetni, és hogy a gyorsított eljárásban 3 hónapi börtönt is ki lehet szabni. Ne üljünk fel ezeknek, és ne feledjük, hogy a Magyar Népköztársaság bírái vagyunk, a proletárdiktatúra bírái, akiknek az a kötelességük, hogy a proletáriátus államát erősítsék, és annak minden ellenségét, aki a proletárforradalomra kezet emel, kíméletlenül megsemmisítsük.”

Folytatjuk...

Mátés Ákos

XX. SZÁZADI TÖRTÉNETEK

KARIKATÚRA ÉS VICC

A XX. századi történetek sorozat immár a harmadik részéhez érkezett, és többen kérték, hogy egy kicsit a hétköznapi emberek életébe is tekintsek bele, ne csak a „magas politika” történéseinek főbb állomásait tekintsem át. Boldogan tettem eleget a kérésnek, hiszen magam is többször meglepődtem azon, hogy a különféle, ma már a párttörténet keretében vizsgálendő eseményekről mennyire tájékozott volt az ötvenes évekbeli magyar társadalom. Emellett úgy vélem, korunk historikusai elhanyagolják a hétköznapi élet jellegzetességeinek, sajátosságainak megismertetését. Ennek szellemében született meg korábban „a magyar sztahanovista mozgalom kezdetei” című írás, és a mostani alkalommal – anélkül, hogy a TDK Híradó magas színvonalát csorbítani akarnám, és kvázi humorlappá degradálnám – a karikatúráról és a viccről lesz szó a Rákosi rendszer mindennapjaiban.

A humor az ember egyik természetes lételeme és sohasem lehet megszüntetni. Az ötvenes években az állandóan jelentkező tiltás ellenére rengeteg politikai tartalmú vicc és karikatúra született, amelyek a mai napig kiválóan közvetítik a nagypolitikában jelentkező történéseket. Az akkori viccújságok – pl. a *Ludas Matyi*, *Pesti Izé*, *Szabad Száj* – a politikai eseményeket szinte napra készen követték. Azonban a kezdeti fellendülés után a *Pesti Izé* és a *Szabad Száj* megszűnt, a *Ludas Matyi* pedig egész egyszerűen eszközévé vált a Szovjetunióból „importált” személyi kultusznak. Ennek ellenére – főleg az 1945-től 1956-ig időszakban – számtalan karikatúra színesítette a kor sokszor gyötrelmes hétköznapijait. Például „a *Ludas Matyi* 1948-as évfolyama első felének az egyik legfontosabb témája volt a két munkáspárt – MKP és SZDP – egyesülésének kérdése. A rajzolók a maguk sajátos eszközeivel végigkövették az egyesült párt létrehozásáért folyó harcot, és az egyesülés megvalósulását. Kora tavasszal az „Egyesülnek a munkáspártok” című rajz ábrázolta – szerelmespárok formájában –, hogy a bolgár, olasz, román pártok már megtalálták egymást, míg nálunk még nem dőlt el a kérdés. A falusi ház előtti padon a nyalka legénynek rajzolt *Rákosi* (Mátyás – a szerk) udvarolt a magát kellető lányként megjelenő *Szakasitsnak* (Árpádnak – a szerk), aki a következőket mondta: Mindenkinek van babája, csak énnekem nincsen! A következő fázist – az egyesülés kimondását – a *Hepiend* című rajz tükrözte: Rákosi gáláns vőlegényként, Szakasits nádszálderekú menyasszonyként lép az anyakönyvvezető elé, míg a háttérben *Peyer Károly* és *Kéthly Anna* – akiket együttes ábrázolásukkal a rajzoló tévesen (de feltehetően szándékosan) azonos politikai platformra helyezett – egymásba

karolva szomorkodott. Jellemző a képalírás is: - Hát egybekelnek? – Persze! Már három éve jegyben jártunk, csak az öregek akadékoskodtak.”¹

Mint már arra korábban utaltam, a karikatúra jelentős mértékben átalakult a későbbiekben, hiszen 1950-től kezdve egyre jobban jelent meg benne a kritika hangja, hol burkoltan, hol pedig markánsan, elsősorban a dolgozó néppel szemben. Például az egyik sztahanovista ábrázoláson. „1950 februárjában a kor divatja szerint öltözött sztahanovista egy vidám, előnyös kinézetű lányt kér táncra. A képalírás: „Sztahanovista az üzemi bálban – Jön táncolni, Ilonka? – Jövök, de nehogy ezernégyszáz fordulatot csináljon velem is, mint a gépével, mert szédülős vagyok.”²

1953-tól a karikatúrákban - némiképp meglepő módon - tényleges bírálat jelentkezett, nem kímélve a kormánypártok emblematisztikus figuráit, főképp Rákosi Mátyást. Álláspontom szerint ennek oka, hogy a *Nagy Imre* vezette kormány regnálása alatt – történészek által új szakasznak nevezett időszakban - a formális enyhülés során tudatos volt a politika „feszültség-levezető” törekvése. Ez pedig egyfajta, a nagypolitika részéről történő tűréshez vezetett, és méltán vált a később „három T” néven hírhedtté vált aczéli kultúrpolitika kezdetleges csírájává (Ez azonban egy másik XX. századi történet).

A viccek a karikatúráktól eltérően sokkal személyesebben fejezik ki a kor iránti elégedetlenséget. Nyilvánvalóan szűkebb körben adták elő, általában megbízható közönség előtt, ahol megjelenhetett a kritika e formája. A vicceket övező tabukat gúnyolta ki az alábbi humoros párbeszéd: „*Én sem szex, sem pedig politikai vicceket nem mesélek, szexviccet ab ovo, politikait pedig ab ávó.*”³

Korábban már szó volt sztahanovista karikatúráról, ugyanígy különleges csoportot képviseltek a sztahanovista viccek, maró gúnnyal illetve a szovjet mintára hazánkban meghonosodott tervgazdálkodás és munkaverseny hihetetlen ellentmondásait, a formális teljesítések sokaságát. Álljon itt néhány példa:

- *Fejlődésünknek milyen újabb szakaszához érkeztünk?*
- *A racionál-szocializmushoz.*
- *És ezt most kik építik?*
- *A munkából kiváló dolgozók.*

¹ Botos János – Gyarmati György – Korom Mihály – Zinner Tibor: Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között, 1945-1956 Minerva, 1988 (275-276. oldal)

² Uo. 279. oldal

³ Uo. 283. oldal

- Milyen terv alapján: a három vagy az ötéves terv szerint?

- Az ötéves tervük alapján.

A TSZ-ek tevékenysége sem maradt ki a sorból:

A „TSZ-paraszt” szorgalmasan kaszálja a lucernát. Az egyik nap ellátogat hozzá a Szovjetunióból érkezett „tanácsadó” és így szól:

- Mennyit teljesít egy nap?

- Egy holdat! - válaszolja büszkén a paraszt.

- Az kevés! Nálunk naponta két holdat vágnak le.

- Ez hogy lehet? - ámul a paraszt.

- Úgy, hogy a nyél mindkét végén van kasza, így nincs üresjárat. Oda-vissza vágva van a rend.

A parasztnak tetszik az ötlet, és tényleg többet tud aratni. Egy hónap a „kommendáns” megint ellátogat hozzá: Mennyit kaszál egy nap?

- Két holdat! - húzza ki magát a paraszt.

- Az kevés! Azóta fejlődött a tudomány, nálunk naponta négy holdat kaszálnak, ugyanis mindenki köt egy gereblyét a derekára, és egyben össze is húzza maga után a rendet.

A paraszt ezt is megfogadja, és tényleg gyorsabban halad. A harmadik hónapban a tanácsadó ismét meglátogatja. A paraszt eldobja az összes szerszámát, és rohanni kezd. Mire kommendáns:

- Álljon meg, hova rohan? Nem is tudja, mit akarok mondani magának!

- De igen! - válaszolja a paraszt. Azt, hogy akasszak a fenekemre egy viharlámpát, hogy éjszaka is tudjak dolgozni!

1953-tól kezdve tehát a korábban nagymértékben propagált sztahanovizmus, sőt az ÁVH sem jelentett tabutémát a „hivatásos” viccmesélők körében. A köznyelvben 1946 óta ÁVO-nak nevezett politikai rendőrségről számtalan történet maradt fenn:

Rákosi Mátyás inkognitóban járja a várost, hogy jobban megismerhesse az emberek véleményét. Beül egy moziba, ahol a film előtt pereg a híradó, melyen éppen átadják neki az augusztus 20.-i friss kenyeret. Mindenki feláll a moziban, és vastapssal köszönti:

- Éljen Rákosi! Éljen Rákosi!

Rákosit földöntúli öröm önti el, ám a következő pillanatban valaki nagyot csap hátulról a

fejére, és így szól:

- Tapsolj, kopasz, mert elvisz az ÁVO!

Ez a vicc érdekes módon kapcsolja össze az eltúlzott személyi kultuszt (amelyet folyamatosan állítottak pellengérre), és az ÁVH tevékenységét. Az államvédelem keretein belüli törvénysértések sem maradtak ki a sorból:

A tanító méltatlankodva meséli az egyik ÁVO-s százados ismerősének:

- Képzeld, a történelem órán kihívtam felelni Mórckát, és azt kérdeztem tőle, hogy ki törte össze Lehel kürtjét. Erre ő sírva azt válaszolta, hogy tanító bácsi, nem én voltam.

Másnap a százados boldogan újságolja a tanítónak:

- Én már tudom, ki törte össze Lehel kürtjét!

- Na ki? - érdeklődik kíváncsian a tanító.

- Mórcká meg az apja.

- Honnan tudod?

- Bevallották.

Érdekes volt a szexualitás és a népi demokrácia viszonya. Általában az erotika hozzáadásával jobban ki lehetett figurázni a kor sajátos modorú stílusát, sokkal pikánsabbá lehetett tenni az egyébként is visszasságokat keltő eseményeket. Az ötvenes évek elejéről származott a vicc, amely a kétértelműsége építve fejezte ki az átlagember véleményét a politika törekvéseinek egy szeletéről. „a női egyenjogúság elvének megfelelően egy asszonyt pártvezetéssel bíznak meg. Beiktatásán szép, elvi beszéddel köszöntik, ő meghatott választ rögtönöz: Mindent köszönök! Életem két legszebb napja az esküvőm és az esküm. Egy férfihang: Legyen nyugodt, itt is megfürjék!”⁴

És végezetül, remélve, hogy az olvasó nem unta meg a politikai humort: az 1951-ben ismertté vált ún. szocialista Miatyánk: "Atyuskánk, Sztálin: Ki vagy a Kremlben, átkozott legyen a te neved, miképpen Moszkvában, azonképpen nálunk Budapesten is: Ne jöjjön el a te országod, legyen meg a mi akaratunk: Ne vígy minket Szibériába, hanem szabadíts meg bennünket a szovjet megszálló csapatoktól. Egyelőre tiéd a két ország, ott minden hatalom és dicsőség, de szerencsénkre már nem örökké. Ámen."

Mátés Ákos

⁴ Uo. 283-284. oldal

TDK-HÍREK

2003 novemberében a TDK keretein belül kivételes előadás-sorozatra kerül sor. A Terror Háza meglátogatása előtti 3 hétben a magyar politikai rendőrségről és különböző diktatúrákról hallhatók előadások. A sort *Mátés Ákos* demonstrátor nyitotta meg november 5-én, aki a magyar politikai rendőrség kezdeti időszakát ismertette, különös tekintettel a szovjet államvédelmi szervek befolyásoló hatására, és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tevékenységére. Megtudhattuk, mit jelent a „folyó háború megváltozott természete”, valamint képet kaphattunk a korszakokonként más-más névvel, de ugyanazon „tartalommal” működő szervezetről. Terveink szerint november 12-én *Horváth Attila* Tanár Úr, majd egy héttel később *Zinner Tibor* Tanár Úr lesz a vendégünk. Minden érdeklődőt szeretettel várunk, remélve, hogy az elhangzottak nagyban segíteni fogják a Terror Háza Múzeumban való eligazodást.

A kirándulás pontos dátumát a plakátokon keressétek!

2003. október 29-én került sor a börtönlátogatásra. Reméljük, mindenki jól érezte magát, és várjuk olyan vállalkozó szellemű TDK-sok jelentkezését, akik szívesen írnának beszámolót az eseményről! Ezen kívül bármilyen észrevételt, javaslatot várunk a tdkhirado@freemail.hu címre!

IMPRESSZUM

Szerkesztette: Mátés Ákos

Címlapterv: Balogh Boglárka

Tördelés és korrektúra: Magyariné Horváth Ágnes

Munkatársak: Csurdi Abigél, Frey Dóra, Horváth Ádám István, Mátés Ákos, Pap Sándor

Köszönjük Bódiné Beliznai Kinga, Csurdi Abigél, Horváth Ádám István és Pintér

Adrienn segítségét!

200 éve született Dedk Ferenc